

AHOLI VA HUDUDLARNI TABIIY XUSUSIYATLI FAVQULODDA VAZIYATLARDAN MUHOFAZA QILISHNI TASHKIL ETISH

Karimova Nargiza Orziqulovna

*Jizzax viloyati favqulodda vaziyatlar boshqarmasi hayot faoliyati xavfsizligini
o‘qitish markazining o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada aholi va hududlarni tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishni tashkil etishning mazmuni, zarurati, asosiy yo‘nalishlari va amaliy mexanizmlari yoritiladi. Tabiiy ofatlar inson hayoti, sog‘lig‘i, yashash muhiti, iqtisodiy infratuzilma hamda ijtimoiy barqarorlikka jiddiy xavf tug‘diruvchi omil sifatida tahlil qilinadi. Maqolada favqulodda vaziyatlarning oldini olish, xavf-xatarlarni baholash, aholini ogohlantirish, evakuatsiya qilish, qutqaruv ishlarini tashkil etish va ofat oqibatlarini bartaraf etish masalalariga alohida e‘tibor qaratiladi. Shuningdek, davlat organlari, mahalliy hokimiyat, favqulodda vaziyatlar xizmatlari, ta‘lim muassasalari, mahalla va jamoatchilikning hamkorligi muhofaza tizimining muhim sharti sifatida ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Favqulodda vaziyat, tabiiy ofat, aholi xavfsizligi, hududlarni muhofaza qilish, evakuatsiya, ogohlantirish tizimi, qutqaruv ishlari, xavf monitoringi, profilaktika, fuqarolar muhofazasi.

Kirish

Aholi va hududlarni tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish har qanday davlatning eng muhim ijtimoiy, iqtisodiy va xavfsizlik vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki tabiiy ofatlar inson xohish-irodasidan tashqarida yuzaga keladi va ko‘pincha qisqa vaqt ichida katta zarar keltiradi. Zilzila, sel, suv toshqini, ko‘chki, kuchli shamol, qor ko‘chkisi, qurg‘oqchilik, chang bo‘ronlari, anomal issiq yoki sovuq kabi tabiiy hodisalar aholining hayoti va sog‘lig‘iga xavf tug‘dirish bilan birga, uy-joylar, yo‘llar, ko‘priklar, elektr tarmoqlari, suv ta‘minoti tizimlari, qishloq xo‘jaligi yerlari va boshqa infratuzilmalarga ham jiddiy zarar yetkazishi mumkin.

Tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlarning xavfliligi shundaki, ular ko‘p hollarda kutilmaganda sodir bo‘ladi. Ayrim ofatlarni oldindan prognoz qilish mumkin bo‘lsa-da, ularning aniq vaqti, kuchi va ko‘lami doimo to‘liq



aniqlanavermaydi. Shu sababli aholi va hududlarni muhofaza qilish tizimi faqat ofat sodir bo‘lgandan keyingi qutqaruv ishlari bilan cheklanib qolmasligi kerak. Aksincha, bu tizim oldindan tayyorgarlik ko‘rish, xavfli hududlarni aniqlash, aholining xabardorligini oshirish, muhofaza inshootlarini tayyorlash, tezkor ogohlantirish tizimlarini yaratish, evakuatsiya yo‘nalishlarini belgilash va zarur moddiy-texnik zaxiralarni shakllantirishni ham o‘z ichiga olishi zarur.

Bugungi kunda tabiiy ofatlarga qarshi kurashishda zamonaviy yondashuvlar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ilgari favqulodda vaziyatlarga munosabat asosan oqibatlarini bartaraf etishga qaratilgan bo‘lsa, hozirgi davrda asosiy e‘tibor xavfni oldindan kamaytirish, profilaktik tadbirlarni kuchaytirish va aholining tayyorgarlik darajasini oshirishga qaratilmoqda. Bu esa favqulodda vaziyatlar xavfni boshqarish madaniyatini shakllantirishni talab etadi.

O‘zbekiston sharoitida ham bu masala nihoyatda dolzarbdir. Mamlakatimiz hududining ayrim qismlari seysmik faol zonalarda joylashgan. Tog‘li va tog‘oldi hududlarda sel, ko‘chki, qor ko‘chkisi xavfi mavjud. Ayrim hududlarda suv tanqisligi, qurg‘oqchilik, kuchli shamol va chang bo‘ronlari kuzatilishi mumkin. Shu bois aholi va hududlarni tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlardan himoya qilish nafaqat favqulodda vaziyatlar xizmatlarining, balki butun jamiyatning muhim vazifasidir.

Tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlarning mazmuni va turlari

Tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlar deganda tabiiy jarayonlar yoki hodisalar natijasida yuzaga keladigan, odamlarning hayoti, sog‘lig‘i, yashash sharoiti va moddiy boyliklariga zarar yetkazadigan holatlar tushuniladi. Bunday vaziyatlar geologik, gidrometeorologik, ekologik va biologik omillar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ularning har biri o‘ziga xos xavf darajasi, tarqalish hududi va oqibatlari bilan farqlanadi.

Geologik xususiyatli favqulodda vaziyatlarga zilzila, yer ko‘chishi, tog‘ jinslarining qulash holatlari kiradi. Zilzila eng xavfli tabiiy ofatlardan biri bo‘lib, qisqa muddat ichida katta vayronagarchilik keltirib chiqarishi mumkin. Ayniqsa, binolar seysmik talablarga mos qurilmagan hududlarda zilzila oqibatlari yanada og‘ir bo‘ladi. Yer ko‘chishi esa asosan tog‘li va tog‘oldi hududlarda sodir bo‘lib, yo‘llar, aholi punktlari, qishloq xo‘jaligi yerlari va muhandislik inshootlariga zarar yetkazadi.



Gidrometeorologik favqulodda vaziyatlarga sel, suv toshqini, kuchli yomg‘ir, qor ko‘chkisi, bo‘ron, kuchli shamol, do‘l va anomal ob-havo hodisalari kiradi. Sel odatda qisqa muddatli kuchli yog‘ingarchilik yoki qorlarning tez erishi natijasida yuzaga keladi. Uning xavfli tomoni shundaki, sel oqimi katta tezlikda harakatlanadi va yo‘lida uchragan inshootlarni vayron qilishi mumkin. Suv toshqinlari esa daryo va suv omborlarida suv sathi ko‘tarilishi natijasida yuzaga kelib, aholi yashash joylarini suv bosishiga olib keladi.

Ekologik xarakterdagi favqulodda vaziyatlar tabiiy muhitning buzilishi, suv va yer resurslarining ifloslanishi, cho‘llanish, qurg‘oqchilik kabi jarayonlar bilan bog‘liqdir. Bunday vaziyatlar asta-sekin rivojlanisa-da, uzoq muddatli oqibatlariga olib keladi. Masalan, qurg‘oqchilik qishloq xo‘jaligi hosildorligiga, ichimlik suvi ta‘minotiga, chorvachilikka va aholining turmush sharoitiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Biologik xususiyatli favqulodda vaziyatlar esa odamlar, hayvonlar yoki o‘simliklar orasida yuqumli kasalliklarning keng tarqalishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bunday holatlar sog‘liqni saqlash tizimi, sanitariya-epidemiologik nazorat va aholining gigiyenik madaniyati bilan bevosita bog‘liqdir.

Tabiiy favqulodda vaziyatlarning har bir turi alohida yondashuvni talab qiladi. Masalan, zilzilaga tayyorgarlik qurilish me‘yorlari, evakuatsiya rejasi va aholining harakat ko‘nikmalariga bog‘liq bo‘lsa, sel xavfini kamaytirish uchun daryo o‘zanlarini tozalash, himoya dambalari qurish, tog‘ yonbag‘irlarini mustahkamlash va monitoring tizimini yo‘lga qo‘yish muhimdir. Demak, favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish tizimi hududning tabiiy-geografik sharoiti, xavf manbalari va aholi joylashuvi xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim.

Aholi va hududlarni muhofaza qilishning asosiy tamoyillari

Aholi va hududlarni tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish bir necha muhim tamoyillarga asoslanadi. Eng avvalo, inson hayoti va sog‘lig‘i ustuvor qadriyat sifatida qaraladi. Har qanday favqulodda vaziyatda birinchi navbatda odamlarni xavfsiz joyga ko‘chirish, ularga tibbiy va psixologik yordam ko‘rsatish, oziq-ovqat, ichimlik suvi va vaqtinchalik boshpana bilan ta‘minlash zarur.

Ikkinchi muhim tamoyil — oldini olish va xavfni kamaytirishdir. Favqulodda vaziyatlarning oqibatlarini bartaraf etish katta moddiy va insoniy resurslarni talab qiladi. Shu sababli xavfli holatlarning oldini olish, profilaktik tadbirlarni kuchaytirish va barqaror infratuzilma yaratish eng samarali yo‘l hisoblanadi.



Masalan, seysmik hududlarda mustahkam binolar qurish, sel yo‘llarini tozalash, suv toshqini xavfi mavjud hududlarda himoya inshootlari barpo etish kelajakdagi talafotlarni kamaytiradi.

Uchinchi tamoyil — tizimlilik va uzviylikdir. Favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish alohida-alohida tadbirlar yig‘indisi emas, balki doimiy ishlaydigan yaxlit tizim bo‘lishi kerak. Bu tizimda xavfni aniqlash, tahlil qilish, rejalashtirish, ogohlantirish, qutqaruv ishlari, tibbiy yordam, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va tiklash jarayonlari bir-biri bilan bog‘liq holda amalga oshiriladi.

To‘rtinchi tamoyil — tezkorlikdir. Favqulodda vaziyatlarda vaqt eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Ogohlantirishning kechikishi, evakuatsiyaning tartibsiz tashkil etilishi yoki qutqaruv xizmatlarining sekin harakati talafotlar sonini oshirishi mumkin. Shuning uchun muhofaza tizimida tezkor axborot almashinuvi, aniq buyruq zanjiri va mas‘ul xizmatlarning tayyorligi muhim ahamiyatga ega.

Beshinchi tamoyil — aholining xabardorligi va ishtirokidir. Eng mukammal texnik tizimlar ham aholining tayyorgarligisiz yetarli samara bermaydi. Har bir fuqaro zilzila, sel, toshqin yoki boshqa ofat vaqtida qanday harakat qilishni bilishi zarur. Buning uchun maktablarda, kollej va oliy ta‘lim muassasalarida, mahallalarda, korxonalar va tashkilotlarda muntazam o‘quv mashg‘ulotlari, treninglar va targ‘ibot ishlari olib borilishi kerak.

Muhofaza qilishni tashkil etish bosqichlari

Aholi va hududlarni tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish bir necha bosqichda tashkil etiladi. Birinchi bosqich — xavfni aniqlash va baholashdir. Bu jarayonda hududning tabiiy sharoiti, seysmik faolligi, tog‘ yonbag‘irlarining holati, suv havzalari, daryo o‘zanlari, ob-havo o‘zgarishlari, aholi zichligi va infratuzilma obyektlari o‘rganiladi. Xavf xaritalari tuziladi, zaif hududlar belgilanadi va ehtimoliy zarar miqdori baholanadi.

Ikkinchi bosqich — rejalashtirishdir. Har bir hududda favqulodda vaziyatlar yuzaga kelganda harakat qilish rejasi ishlab chiqilishi lozim. Bu rejada mas‘ul tashkilotlar, evakuatsiya yo‘nalishlari, vaqtinchalik joylashtirish maskanlari, tibbiy yordam punktlari, transport vositalari, aloqa tizimi va moddiy zaxiralar aniq ko‘rsatiladi. Reja faqat hujjat shaklida qolmasdan, amaliy mashg‘ulotlar orqali muntazam sinovdan o‘tkazilishi kerak.

Uchinchi bosqich — ogohlantirish va xabardor qilish tizimini yo‘lga qo‘yishdir. Favqulodda vaziyat xavfi tug‘ilganda aholi tezkor va aniq ma‘lumot



olishi zarur. Ogohlantirish sirenalar, radio, televideniye, mobil aloqa, internet, ijtimoiy tarmoqlar va mahalla faollari orqali amalga oshirilishi mumkin. Ogohlantirish xabarlarini qisqa, tushunarli va aniq ko‘rsatmalarga ega bo‘lishi lozim.

To‘rtinchi bosqich — evakuatsiya va qutqaruv ishlarini tashkil etishdir. Evakuatsiya jarayonida aholining eng zaif qatlamlari, ya’ni bolalar, keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, homilador ayollar va bemorlar birinchi navbatda xavfsiz joyga ko‘chiriladi. Qutqaruv ishlari esa maxsus tayyorgarlikka ega xizmatlar tomonidan olib boriladi. Bunda tezkorlik, muvofiqlashtirish va xavfsizlik qoidalariga rioya qilish muhimdir.

Beshinchi bosqich — favqulodda vaziyat oqibatlarini bartaraf etish va tiklash ishlaridir. Ofatdan keyin zarar ko‘rgan aholiga tibbiy, psixologik, moddiy va ijtimoiy yordam ko‘rsatiladi. Vayron bo‘lgan infratuzilma tiklanadi, yo‘llar, elektr tarmoqlari, suv ta’minoti, aloqa tizimi qayta ishga tushiriladi. Shu bilan birga, yuzaga kelgan vaziyat tahlil qilinib, kelgusida bunday holatlarning oldini olish bo‘yicha xulosalar chiqariladi.

Aholini ogohlantirish va tayyorlashning ahamiyati

Tabiiy favqulodda vaziyatlarda talafotlarni kamaytirishning eng muhim shartlaridan biri — aholini o‘z vaqtida ogohlantirish va to‘g‘ri harakat qilishga o‘rgatishdir. Ko‘pincha ofatning o‘zi emas, balki odamlarning vahimaga tushishi, noto‘g‘ri qaror qabul qilishi yoki xavfsizlik qoidalarini bilmasligi og‘ir oqibatlarga olib keladi. Shu sababli aholining favqulodda vaziyatlarga tayyorgarligi doimiy jarayon bo‘lishi kerak.

Maktabgacha ta’lim muassasalaridan boshlab bolalarga sodda xavfsizlik qoidalarini o‘rgatish muhim. Maktab o‘quvchilari esa zilzila vaqtida parta ostiga kirish, oynalardan uzoqlashish, evakuatsiya tartibiga rioya qilish, sel yoki toshqin xavfi bo‘lganda balandroq joyga chiqish kabi amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari lozim. Oliy ta’lim muassasalari, korxonalar va tashkilotlarda esa favqulodda vaziyatlar bo‘yicha maxsus o‘quv mashg‘ulotlari o‘tkazilishi zarur.

Aholini tayyorlashda mahalla tizimining o‘rni ham katta. Mahalla fuqarolarga eng yaqin ijtimoiy institut bo‘lib, favqulodda vaziyatlarda tezkor axborot yetkazish, yordamga muhtoj shaxslarni aniqlash, evakuatsiyani tashkil etish va jamoaviy yordam ko‘rsatishda muhim rol o‘ynaydi. Har bir mahallada xavfli hududlar, yolg‘iz yashovchi keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, ko‘p bolali oilalar ro‘yxati shakllantirilsa, favqulodda vaziyatlarda yordam ko‘rsatish ancha samarali bo‘ladi.



Ogohlantirish tizimi zamonaviy texnologiyalar bilan boyitilishi lozim. Mobil telefonlarga SMS xabarlar yuborish, maxsus ilovalar orqali xavf haqida ma'lumot berish, ijtimoiy tarmoqlar orqali rasmiy axborot tarqatish bugungi davr talabidir. Biroq bunday axborotlar ishonchli manbalardan tarqatilishi zarur. Noto'g'ri yoki vahima uyg'otuvchi xabarlar favqulodda vaziyatda tartibsizlikka sabab bo'lishi mumkin.

Evakuatsiya ishlarini tashkil etish

Evakuatsiya — favqulodda vaziyat xavfi mavjud yoki sodir bo'lgan hududdan aholini xavfsiz joyga vaqtincha ko'chirish jarayonidir. To'g'ri tashkil etilgan evakuatsiya ko'plab insonlar hayotini saqlab qolishi mumkin. Evakuatsiya ishlari oldindan ishlab chiqilgan reja asosida amalga oshirilishi kerak. Rejada evakuatsiya yo'nalishlari, transport vositalari, yig'ilish joylari, vaqtinchalik joylashtirish punktlari va mas'ul shaxslar aniq belgilangan bo'lishi zarur.

Evakuatsiya jarayonida eng muhim masala — tartib va intizomdir. Aholi oldindan qaysi yo'nalish bo'yicha harakatlanishini, qaysi joyga borishini, o'zi bilan nimalarni olishi kerakligini bilishi lozim. Odatda fuqarolar shaxsiy hujjatlar, zarur dori-darmonlar, ichimlik suvi, yengil oziq-ovqat, telefon, fonar va birinchi tibbiy yordam vositalarini tayyorlab qo'yishlari tavsiya etiladi.

Evakuatsiyada aholining zaif qatlamlariga alohida e'tibor beriladi. Bolalar, keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar va bemorlarni ko'chirish uchun maxsus transport va tibbiy kuzatuv tashkil etilishi zarur. Vaqtinchalik joylashtirish maskanlarida sanitariya-gigiyena sharoitlari, ichimlik suvi, oziq-ovqat, tibbiy yordam va xavfsizlik ta'minlanishi lozim.

Evakuatsiya faqat ofat sodir bo'lgandan keyin emas, balki xavf oldindan aniqlanganda ham amalga oshirilishi mumkin. Masalan, sel yoki suv toshqini xavfi kuchayganda xavfli hududdagi aholi vaqtincha xavfsiz joyga ko'chiriladi. Bunday yondashuv talafotlarning oldini olishda juda samarali hisoblanadi.

Qutqaruv va kechiktirib bo'lmaydigan ishlarni tashkil etish

Favqulodda vaziyat sodir bo'lgandan keyin qutqaruv va kechiktirib bo'lmaydigan ishlar boshlanadi. Bu ishlarning asosiy maqsadi jabrlanganlarni qutqarish, ularga birinchi tibbiy yordam ko'rsatish, xavfli hududlardan olib chiqish, yong'in, suv bosishi yoki bino qulashining keyingi oqibatlarini kamaytirishdan iborat.



Qutqaruv ishlarida maxsus tayyorgarlikka ega mutaxassislar, yong‘in-qutqaruv bo‘linmalari, tibbiyot xodimlari, ichki ishlar organlari, mahalliy hokimiyat vakillari va ko‘ngillilar ishtirok etishi mumkin. Biroq bu jarayonda barcha harakatlar yagona boshqaruv markazi orqali muvofiqlashtirilishi kerak. Aks holda tartibsizlik, resurslarning noto‘g‘ri taqsimlanishi yoki xavfsizlik qoidalarining buzilishi yuzaga keladi.

Qutqaruv ishlarida birinchi navbatda inson hayotini saqlab qolish vazifasi turadi. Vayronalar ostida qolganlarni izlash, suvda qolganlarni qutqarish, sel oqimidan jabrlanganlarga yordam berish, jarohatlanganlarga tibbiy yordam ko‘rsatish kechiktirib bo‘lmaydigan tadbirlardir. Shu bilan birga, xavfli hududda gaz, elektr energiyasi va suv tarmoqlari nazoratga olinishi zarur, chunki ikkilamchi xavflar ham katta zarar keltirishi mumkin.

Qutqaruv ishlarida zamonaviy texnik vositalardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Maxsus qidiruv uskunalari, dronlar, issiqlik kameralar, aloqa vositalari, og‘ir texnika va tibbiy evakuatsiya transportlari qutqaruv jarayonini tezlashtiradi. Ammo texnika bilan birga inson omili, ya‘ni mutaxassislarning bilim, tajriba va ruhiy tayyorgarligi ham juda muhimdir.

Hududlarni muhofaza qilish va infratuzilmani barqarorlashtirish

Aholini himoya qilish bevosita hududlarni muhofaza qilish bilan bog‘liq. Chunki xavfsiz hudud, mustahkam infratuzilma va to‘g‘ri rejalashtirilgan aholi punktlari favqulodda vaziyatlarda talafotlarni kamaytiradi. Shu sababli tabiiy xavf mavjud hududlarda qurilish, yo‘lsozlik, suv xo‘jaligi va kommunal infratuzilma alohida talablar asosida tashkil etilishi zarur.

Seysmik hududlarda binolar zilzilabardosh me‘yorlar asosida qurilishi lozim. Eski, avariya holatidagi binolar muntazam tekshirilib, mustahkamlash ishlari olib borilishi kerak. Maktablar, shifoxonalar, bolalar bog‘chalari, yotoqxonalar va ommaviy yig‘ilish joylari seysmik xavfsizlik nuqtayi nazaridan alohida nazoratda bo‘lishi zarur.

Sel va toshqin xavfi mavjud hududlarda daryo o‘zanlarini tozalash, suv o‘tkazish inshootlarini ta‘mirlash, himoya dambalari qurish, tog‘ yonbag‘irlarida eroziyaga qarshi ishlar olib borish muhimdir. Bundan tashqari, suv omborlari, kanallar va gidrotexnik inshootlarning texnik holati doimiy nazorat qilinishi kerak.

Hududlarni muhofaza qilishda ekologik barqarorlik ham katta ahamiyatga ega. Daraxtzorlarni saqlash, tog‘ yonbag‘irlarini mustahkamlash, noqonuniy qazish



ishlarining oldini olish, suv resurslaridan oqilona foydalanish tabiiy ofatlar xavfini kamaytiradi. Masalan, o‘rmonlarning kesilishi tog‘ yonbag‘irlarida ko‘chki va sel xavfini oshirishi mumkin. Shu bois tabiatni muhofaza qilish choralari favqulodda vaziyatlarning oldini olish bilan bevosita bog‘liqdir.

Davlat organlari va jamoatchilik hamkorligi

Aholi va hududlarni tabiiy favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishda davlat organlari asosiy tashkilotchilik vazifasini bajaradi. Favqulodda vaziyatlar bo‘yicha mas‘ul xizmatlar xavfni kuzatish, ogohlantirish, qutqaruv ishlarini tashkil etish, aholini o‘qitish va oqibatlarini bartaraf etish bilan shug‘ullanadi. Mahalliy hokimiyat organlari esa hududiy rejalarni ishlab chiqish, evakuatsiya punktlarini tayyorlash, moddiy zaxiralarni shakllantirish va aholi bilan ishlashda muhim rol o‘ynaydi.

Biroq faqat davlat organlarining harakati yetarli emas. Favqulodda vaziyatlarda jamoatchilik, nodavlat tashkilotlar, ko‘ngillilar, mahalla faollari va oddiy fuqarolarning ishtiroki ham juda muhimdir. Chunki ofat yuz berganda birinchi yordamni ko‘pincha voqea joyiga eng yaqin bo‘lgan odamlar ko‘rsatadi. Agar fuqarolar birinchi yordam ko‘rsatish, xavfsiz evakuatsiya va ogohlantirish qoidalarini bilsa, talafotlar sezilarli kamayadi.

Ta‘lim muassasalari ham bu borada alohida o‘rin tutadi. Maktab, kollej, texnikum va oliy ta‘lim muassasalarida favqulodda vaziyatlar bo‘yicha nazariy va amaliy mashg‘ulotlarni kuchaytirish zarur. O‘quvchilar va talabalar nafaqat qoidalarini yod olishlari, balki amaliy mashqlar orqali ularni qo‘llashni ham o‘rganishlari kerak. Masalan, zilzila vaqtida binodan tartibli chiqish, yong‘in yoki sel xavfi paytida harakatlanish bo‘yicha mashg‘ulotlar muntazam o‘tkazilsa, real vaziyatda vahima kamayadi.

Ommaviy axborot vositalari ham aholini xabardor qilish va xavfsizlik madaniyatini shakllantirishda katta imkoniyatga ega. Televideniye, radio, internet saytlar va ijtimoiy tarmoqlar orqali muntazam ravishda tushuntirish ishlari olib borilishi zarur. Ayniqsa, xavf mavsumi oldidan — bahorgi sel davri, qishki qor ko‘chkisi xavfi yoki yozgi qurg‘oqchilik paytida aholi ogohlantirilishi kerak.

Zamonaviy texnologiyalarning o‘rni

Hozirgi davrda favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish tizimini zamonaviy texnologiyalarsiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Raqamli monitoring, sun‘iy yo‘ldosh kuzatuvlari, geografik axborot tizimlari, dronlar, mobil aloqa va sun‘iy intellektga



asoslangan tahlil vositalari xavflarni oldindan aniqlash va ularga tezkor javob berish imkonini kengaytiradi.

Geografik axborot tizimlari yordamida xavf xaritalari tuziladi. Bunday xaritalarda sel yo‘llari, ko‘chki xavfi mavjud joylar, suv bosishi mumkin bo‘lgan hududlar, evakuatsiya yo‘nalishlari va muhim infratuzilma obyektlari ko‘rsatiladi. Bu esa qaror qabul qilish jarayonini ancha yengillashtiradi.

Dronlar favqulodda vaziyat hududini tezkor kuzatish, jabrlanganlarni aniqlash, yo‘llarning holatini baholash va qutqaruvchilar uchun xavfsiz yo‘nalishlarni belgilashda qo‘l keladi. Ayniqsa, tog‘li hududlar, suv bosgan joylar yoki odam borishi qiyin bo‘lgan hududlarda dronlardan foydalanish juda samarali hisoblanadi.

Mobil ogohlantirish tizimlari ham katta ahamiyatga ega. Aholiga qisqa xabarlar orqali xavf haqida ma‘lumot berish, evakuatsiya yo‘nalishini ko‘rsatish, zarur tavsiyalarni yetkazish favqulodda vaziyatlarda vaqtni tejaydi. Shuningdek, rasmiy mobil ilovalar orqali fuqarolar xavf haqida xabar berishi, yordam so‘rashi yoki o‘z joylashuvini yuborishi mumkin.

Sun‘iy intellekt va katta ma‘lumotlar tahlili esa ob-havo, seysmik faollik, suv sathi, tuproq namligi kabi ko‘rsatkichlarni tahlil qilib, ehtimoliy xavfni oldindan bashorat qilish imkonini beradi. Albatta, bunday tizimlar inson nazorati va mutaxassislar xulosasi bilan uyg‘un holda ishlashi kerak.

Tibbiy va psixologik yordamni tashkil etish

Tabiiy favqulodda vaziyatlarda jabrlanganlarga tibbiy yordam ko‘rsatish muhofaza tizimining ajralmas qismidir. Ofat vaqtida odamlar turli jarohatlar olishi, sovuq yoki issiq ta‘sirida holsizlanishi, suv bosishi yoki chang-to‘zon natijasida nafas olish muammolariga duch kelishi mumkin. Shu bois favqulodda vaziyatlarda tibbiy xizmatlar doimiy tayyorgarlikda bo‘lishi zarur.

Birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish ko‘nikmalari nafaqat tibbiyot xodimlari, balki oddiy fuqarolar uchun ham muhimdir. Qon ketishini to‘xtatish, sun‘iy nafas berish, jarohatlangan odamni xavfsiz joyga ko‘chirish, kuyish yoki sinish holatlarida dastlabki yordam ko‘rsatish hayotni saqlab qolishi mumkin.

Psixologik yordam ham alohida ahamiyatga ega. Tabiiy ofatni boshdan kechirgan odamlar qo‘rquv, vahima, ruhiy tushkunlik, yo‘qotish og‘rig‘i va stress holatiga tushishi mumkin. Ayniqsa, bolalar, keksalar va yaqinlarini yo‘qotgan shaxslar bilan ehtiyotkorlik bilan ishlash zarur. Psixologik yordam jabrlanganlarning hayotga qaytishi, ijtimoiy moslashuvi va ruhiy barqarorligini tiklashga xizmat qiladi.



Xulosa

Xulosa qilib aytganda, aholi va hududlarni tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish murakkab, ko‘p bosqichli va doimiy e‘tibor talab qiladigan jarayondir. Bu jarayon faqat ofat yuz berganda qutqaruv ishlarini amalga oshirish bilan cheklanmaydi. Aksincha, xavfni oldindan aniqlash, profilaktika tadbirlarini kuchaytirish, aholini tayyorlash, ogohlantirish tizimini rivojlantirish, evakuatsiya rejalarini ishlab chiqish, infratuzilmani mustahkamlash va ofatdan keyingi tiklash ishlarini samarali tashkil etishni o‘z ichiga oladi.

Tabiiy favqulodda vaziyatlarning oldini olish yoki ularning oqibatlarini kamaytirishda davlat organlari, mahalliy hokimiyat, favqulodda vaziyatlar xizmatlari, ta‘lim muassasalari, mahalla, ommaviy axborot vositalari va fuqarolarning hamkorligi muhim o‘rin tutadi. Har bir fuqaro favqulodda vaziyatlarda qanday harakat qilishni bilsa, nafaqat o‘z hayotini, balki atrofida hayotini ham saqlab qolishi mumkin.

Zamonaviy texnologiyalar, jumladan, raqamli monitoring, GIS xaritalar, dronlar, mobil ogohlantirish tizimlari va sun‘iy intellekt asosidagi tahlil vositalari favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish tizimini yanada samarali qiladi. Biroq texnologiya inson omili bilan uyg‘unlashgandagina kutilgan natijani beradi. Shu bois aholining xavfsizlik madaniyatini shakllantirish, amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish va har bir hududning o‘ziga xos xavf-xatarlarini hisobga olgan holda reja tuzish eng muhim vazifalardan biridir.

Umuman olganda, tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish — bu davlat va jamiyatning umumiy mas‘uliyatidir. Ushbu sohada puxta tashkil etilgan tizim inson hayotini asrash, hududlarning barqaror rivojlanishini ta‘minlash va jamiyat xavfsizligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi rasmiy materiallari.
3. Fuqaro muhofazasi va favqulodda vaziyatlar bo‘yicha o‘quv qo‘llanmalar.



4. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish bo‘yicha xalqaro tavsiyalar.
5. Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030.
6. Favqulodda vaziyatlarda aholi xavfsizligini ta‘minlashga oid ilmiy-uslubiy manbalar.



Research Science and
Innovation House

